EEN OPMERKELIJK JAAR
BIJZONDERE WAARNEMINGEN IN 2010

Rob Chrispijn[1] & Anneke van der Putte[2]

[1] Jodenweg 1, 8385 GP Vledderveen

[1] Schepenenstraat 87, 6525 XH Nijmegen

Chrispijn, R. & van der Putte, A. 2011. A remarkable year: interesting mycological finds in 2010. Coolia 54(1): 1–8.

2010 was a remarkable year for mycologists. Not only were many rare fungi reported, but also the overwhelming number in which some species were found, was quite spectacular.

Het vroege voorjaar van 2010 was nog behoorlijk nat, maar daarna hield het op met regenen en was het in juni en begin juli zó droog en warm dat sommige heesters al begonnen te vergelen. Tijdens de zomer kwamen overal in Europa bosbranden voor en vooral die in Rusland waren van een dramatische omvang. Het was toen moeilijk je voor te stellen dat er nog zoiets als een echt paddenstoelenseizoen zou aanbreken. Maar in de loop van juli begon het in Nederland op steeds meer plekken te regenen en tot verdriet van veel vakantiegangers bleef dat in augustus doorgaan. Daarbij hadden we voor het eerst sinds een jaar of tien weer een natte septembermaand.

Het recept voor een mooi paddenstoelenseizoen is blijkbaar simpel: na zomerse hitte zorg je dat de weergoden een heleboel lage-drukgebieden jouw kant opsturen en ziedaar: je hebt een paddenstoelenseizoen dat in veel opzichten kan wedijveren met dat van tijdens de millenniumwisseling.

Rubriek

Zoals Coolia-lezers weten, bestaat er in dit blad al lang een rubriek 'Bijzondere waarnemingen', met het idee dat iedereen die naar paddenstoelen kijkt wel een keer iets vindt dat vermeldenswaardig is. Er zijn dan ook interessante bijdragen aangeleverd, maar toch waren de seizoenen altijd beter dan het aantal bijdragen deden vermoeden. Je zou dus kunnen zeggen dat deze rubriek altijd een wat sluimerend bestaan heeft geleid, en deze sluimertoestand zal alleen maar toenemen nu we via de webstek van de NMV ook een digitale plek hebben om bijzondere vondsten te melden. Het voordeel van de webstek is dat je het enthousiasme over een opmerkelijke vondst meteen kan omzetten in een bericht aan de buitenwereld. Tegen zo'n snelle bevrediging van het verlangen om een vondst met anderen te delen, kan de Cooliarubriek niet op, maar wellicht is deze turbo-aflevering een aansporing voor Coolia-lezers om weer eens wat vaker wetenswaardigheden naar de redactie op te sturen.

1

Stop de persen

Voor dit artikel hebben we, vlak voor deze Coolia naar de drukker moest, per mail een flink aantal actieve mycologen benaderd met de vraag hoe ze dit paddenstoelenseizoen beleefd hebben en of ze een opmerkelijke vondst konden noemen. Ondanks dat het

Een bijzonder jaar.indd 1 30-11-2010 17:06:36

2

kort dag was, hebben veel mensen gereageerd. Soms in telegramstijl, soms stuurden ze een wat uitgebreider verslag. Laten we daarom maar met verontschuldigingen beginnen: om dit artikel leesbaar te houden, hebben we een keuze moeten maken uit alle reacties. En nu we toch bezig zijn, ook gelijk maar excuus aan alle leden die we niet hebben gevraagd, terwijl ze misschien wel wat belangwekkends te melden hadden. Om de al eerder genoemde leesbaarheid te bevorderen, hebben we als bron bij de meldingen alleen de initialen van de vinder weergegeven, terwijl de namen voluit aan het eind van dit artikel staan. Ook de naam van de afgebeelde paddenstoelen wordt aan het eind van het artikel vermeld, samen met de initialen van de fotograaf.

Sommige soorten die nog maar kort bekend zijn uit Nederland, hebben al wel een Nederlandse naam gekregen. Deze hebben we in voorkomende gevallen tussen aanhalingstekens geplaatst om aan te geven dat het een voorlopige naam betreft, omdat de Nederlandse Namen Commissie zich er nog niet over heeft gebogen.

Hoe goed is goed?

Zelfs in een heel matig seizoen worden er toch altijd weer bijzondere vondsten gedaan. Dus het voorkomen van bijzonderheden zegt op zich niets over de kwaliteit van een seizoen. Mogelijk ligt het kenmerk van een goed seizoen eerder in de frequentie waarin bijzondere vondsten binnen een bepaalde periode zijn gesignaleerd. Om een indruk daarvan te krijgen, kunnen we kijken naar de oogst op NMV-site. Dan valt vooral het aantal meldingen begin september op: de bijzonderheden buitelen over elkaar heen, met bijvoorbeeld op 3 september meldingen van de Tralieinktzwam (*Clathrus ruber*) uit vijf verschillende plaatsen! Meer overeenkomstig de trend van de laatste tien jaar, waarin het voor stikstof gevoelige deel van onze mycoflora zich langzaam weer wat lijkt te herstellen, liggen vondsten als van Denneneekhoorntjesbrood (*Boletus pinophilus* (Fig. 1) – M.O.) in de Schoorlse Duinen en de Hoorn des overvloeds (*Craterellus cornicopiodes* – M.vdV.) die met 25 exemplaren onder beuken in Laag Keppel (Achterhoek) stond. Beide soorten leken uit Nederland verdwenen. Het Denneneekhoorntjesbrood kwam zowel in Schoorl tevoorschijn als in Noord-Drenthe. De Schoorlse wederopstanding haalde uitgebreid het nieuws, evenals de terugkeer na vijftig jaar van de Spatelzwam (*Spathularia flavida* (Fig. 2) – B.O.) in een jong lariksbos bij Stadskanaal, waar deze soort in flinke heksenkringen groeide.

3

Natuurlijk waren er ook enkele nieuwkomers, zoals de voor het eerst in ons land aangetroffen “Roestrode ringboleet” (*Suillus tridentinus* – R.V.), een begeleider van lariks uit het middengebergte die het Kuinderbos in de Noordoostpolder niet beneden zijn stand vond. Of aan het eind van het seizoen de melding van de “Roze

4

Een bijzonder jaar.indd 2 30-11-2010 17:06:41

kaaszwam", voorlopige Nederlandse naam voor *Tyromyces placenta* (Fig. 3 – P.E.) op een bemoste stronk van een Douglasspar in Noord-Limburg (waarna al gauw een tweede vondst volgde, gemeld uit Drenthe).

5

Bijna nieuw was de tweede waarneming van de "Ossenboleet" (*Boletus torosus,* Fig. 4 – G.I.) in Breukelen, na een eerste vondst in de buurt van Zeist in 2001. Ook de Grove sponstruffel (*Gautieria morchellaeformis*) (Fig. 5) werd voor de tweede keer in ons land aangetroffen, nu in een beukenlaan in De Wierse bij Ruurlo (Achterhoek – M.G.).

Explosie

Veel waarnemers noemen als hèt kenmerk van 2010 de grote aantallen waarmee doorgaans zeldzame soorten dit jaar boven de grond kwamen. Neem Nijenrode; ieder jaar is op dit landgoed de Violetbruine gordijnzwam (*Cortinarius balteatocumatilis* – G.I.) te zien, vaak met slechts één exemplaar. Dit jaar stond deze gordijnzwam hier met tachtig exemplaren. Ook andere soorten die hier ieder jaar wel met enkele exemplaren fructificeren, stonden er nu massaal: honderden varkensoren (Gewoon varkensoor – *Otidea onotica*) en al evenveel exemplaren van de Groenige perevezelkop (*Inocybe corydalina*), terwijl de Spitse knotszwam (*Clavaria falcata*) er bij duizenden stond.

6

Bert Tolsma schrijft dat voor hem het verschil tussen de drie naar peren geurende vezelkoppen in het veld nog wel eens lastig kan zijn. Maar dit jaar heeft hij zo vaak en zo veel exemplaren van de Perevezelkop (*Inocybe fraudans*) (Fig. 6) gezien dat het geen probleem meer mag zijn. Deze soort van mineraalrijke bodems stond in grote aantallen zowel in het Vijverbos bij Harmelen als in enkele befaamde paddenstoellanen rond Zeist.

Henk Huijser merkt op dat een soort die voor de een bijzonder is op een andere plek in Nederland vrij gewoon kan zijn. Hij geeft als voorbeeld de Naaldboskoraalzwam (*Ramaria eumorpha*) – in Drenthe niet echt zeldzaam – die hij dit jaar in de omgeving van Eindhoven vond in heksenkringen en aantallen die hij na 35 jaar niet voor mogelijk had gehouden. Verschillen in locatie spelen ook bij de melding van de Netstelige heksenboleet (*Boletus luridus*) op het Abbertstrand in Flevoland (A.vd.B.). Op mineraalrijkere bodems is deze boleet niet zeldzaam, toch is er van Flevoland slechts een enkele vondst bekend, en op het kalkhoudende Abbertstrand was hij tijdens het onderzoek dat meer dan dertig jaar beslaat niet eerder aangetroffen.

7

Dan zijn er natuurlijk ook nog paddenstoelen die – mogelijk door het warmer wordende klimaat –

Een bijzonder jaar.indd 3 30-11-2010 17:06:44

geleidelijk hun grenzen aan het verleggen zijn. Een goed voorbeeld daarvan is de Prachtmycena (*Mycena crocata*), dit jaar gemeld van beukenbossen in de drie zuidelijk gelegen provincies (N.B.). Vroeger moest je voor dat fraaie kleinood toch echt naar de Ardennen of de Eifel!

De Kasseienkogelzwam (*Hypoxylon cohaerens*) (Fig. 7) is eveneens een soort die toeneemt. Hij groeit op dode stammen en dikke takken van beuken op min of meer voedselrijke zand- en leembodems en was voor 1990 alleen bekend uit Flevoland, maar komt nu al in veertig atlasblokken voor (D.W.).

8

Ook enkele minder zeldzame soorten deden het dit jaar opvallend goed. Zo verscheen de Dennesatijnzwam (*Entoloma cetratum*) afgelopen novembermaand op de hogere zandgronden vaak in losse groepjes van tien of meer exemplaren, terwijl deze soort in andere jaren veel zuiniger fructificeert.

Raadsels, rampen en rariteiten

Enkele jaren geleden werd een foto van een blauwe gordijnzwam genomen in een sparrenbosje op het landgoed Den Treek bij Leusden. Enkele mycologen besloten naderhand dat dit de Kamfergordijnzwam (*Cortinarius camphorates*) moest zijn geweest. Een belangrijke vondst, waardoor een klein deel van het sparrenbosje gespaard kon blijven van kap in verband met heideherstel in dit gebied. Dit jaar werd het bosje weer bezocht om te zien of de soort de ingrepen in het landschap had overleefd. Helaas, geen Kamfergordijnzwam te vinden, maar wél.... een honderdtal vruchtlichamen van de Donkerlila gordijnzwam (*Cortinarius malachius*) (Fig. 8), een soort die nog zeldzamer is dan de Kamfergordijnzwam. Het bosje is dus terecht gespaard van kap. Maar of die paddenstoel op de foto nu een Kamfergordijnzwam is geweest, zal wel altijd een raadsel blijven (M.V.). Overigens is de *C. malachius* in 2010 in verschillende andere naaldbossen opgedoken.

Niet overal was het een geweldig jaar. Tegen de algemene trend in kwamen Helmond en omgeving er wat bekaaid af. Uitkomst bood een brand die ca.150 ha. van de Strabrechtse heide in vlammen deed opgaan. Nee, daar hadden onze mycologen niet de hand in. Wel was het een uitgelezen kans kennis te maken met de bijzondere brandplekpaddenstoelen. Inmiddels zijn er 19 brandpleksoorten verzameld, waarover t.z.t. een artikel in Coolia verschijnt. Hoogtepunt was ongetwijfeld de ontdekking van het uitgestorven gewaande Houtskooltrechtertje (*Fayodia anthracobia*). Geen in het oog springende soort met opvallende

9

Een bijzonder jaar.indd 4 30-11-2010 17:06:48

10

kleuren, maar een onooglijk donkerbruin zwammetje, waarbij de zeldzaamheidsgraad veel goedmaakt. (H.L.)

Ook in de Staatsbossen van Schoorl zijn tijdens het kurkdroge voorjaar enkele branden uitgebroken. Dit leverde enorme aantallen brandplekpaddenstoelen op, zoals de ernstige bedreigde Brandplekfranjehoed (*Psathyrella pennata)*, die hier zoveel voorkwam dat het bijna vervelend begon te worden (Fig. 9 – M.O.).

Van een heel andere orde was de vondst in het centrum van Eindhoven. Daar bleek in een kelder zomaar een 'echte' paddenstoel te groeien. Een in de buurt wonende mycoloog werd er bijgehaald en via een steile trap met veel spinnenwebben een muffe, vochtige kelder in geloodst. Uit een scheur in de oude gepleisterde muur groeide een boleet, waarvan de groeiplaats buitennissiger was dan de boleet zelf, want het bleek te gaan om de Blozende boleet (*Boletus communis*), een algemene soort dus (N.B.). Misschien was de drang om hoe dan ook vruchtlichamen voort te brengen dit jaar nog sterker dan anders, want van een ondergronds gelegen vestingmuur in Den Bosch werden ook al boleten gemeld. Daar groeiden tientallen exemplaren van de Fluweelboleet (*Boletus subtomentosus*) met een mycelium dat steeds voor nieuwe aanwas zorgde (Y.D.).

Bloempotten

Wie op een boomkwekerij werkt en daarbij naar paddenstoelen kijkt, hoeft niet ver weg te gaan om bijzondere soorten tegen te komen. Ismael Wind meldt een lijst van 24 soorten die hij dit jaar in bloempotten heeft gevonden. Dat varieert van Zwarte kluifzwam (*Helvella lacunosa*) tot Zwartwordende wasplaat (*Hygrocybe conica*) en van Groot moskussentje (*Pulvinella convexella*) tot Rossig ballonbekertje (*Sphaerosporella hinnulea*) (Fig. 10). Er zitten ook minieme kleinoden tussen als Brandplekmosschijfje (*Octosporaithacaensis*)enRouwrandmoskommetje (*Bryoscyphus atromarginatus*), allebei behoorlijk zeldzaam, maar dat had u waarschijnlijk al vermoed.

11

Nu we toch bij de kleine ascomyceten zijn aangeland, hier dan ook meteen maar het seizoenshoogtepunt van Stip Helleman: het Zwartgroen franjekelkje (*Dennisiodiscus prasinus*) (Fig. 11), gevonden in De Brand bij Udenhout en twee weken later in het Schraalzand bij Boxmeer (allebei N.B.). Deze soort groeit op dood liesgras dat daar in dichte matten op de grond lag en Stip kennende zal je voor dit franjekelkje wel een loupe nodig hebben. Maar dan valt er, zoals op internet is te zien, ook veel te genieten: een donker zeegroen kelkje met oranje tot roodbruine randharen, schitterend!

Een bijzonder jaar.indd 5 30-11-2010 17:06:49

Ramaria's en Russula's

Het was een goed jaar voor koraalzwammen. Bekende groeiplaatsen als Landgoed Vennebroek (Dr.) en de Notenlaan bij Zeist toonden gul hun schatten in de vorm van respectievelijk Goudgele koraalzwam (*Ramaria aurea*) en Bloemkoolzwam (*R. botrytis*), beide soorten met veel vruchtlichamen. Tijdens een excursie die uitging van waarneming.nl, werden in de omgeving van Lage Vuursche (U.) nieuwe vindplaatsen ontdekt van de Paarsbruine koraalzwam (*R. fennica*) en *Ramaria spinulosa* (M.G.). Laatstgenoemde is in 2009 voor het eerst in ons land waargenomen. Net zo nieuw voor ons land is *Ramaria subbotrytis* (Fig. 12), ontdekt in een beukenlaan op landgoed De Wierse. Deze vondst is gecontroleerd door J. Christan, auteur van "Die Gattung *Ramaria* in Deutschland" (2008) waaruit we kunnen leren dat het voor het determineren van koraalzwammen van belang is aanhangend mycelium te verzamelen. Deze soort heeft (mycelium)hyfen zonder kristallen en het rood van het vruchtlichaam loopt door in de stronk, dit in tegenstelling tot de iets algemenere Beukenkoraalzwam (*R. fagetorum*) die pas na enige tijd zalmrose tot rood kleurt (H.W.).

12

13

In een eikenlaan op landgoed Sterkenburg (U.) werd de zeer zeldzame Spikkelsneerussula (*Russula illota*) aangetroffen, een grote, lelijke russula die vanwege de amandelgeur en een gespikkelde lamelsnede goed herkenbaar is (M.V.). In de duinen bij Schoorl (N.H.) groeide een russula die in het veld deed denken aan een van de vele verschijningsvormen van de welbekende Duivelsbroodrussula (*R. drimeia*). Maar de smaak was te mild en de lamelkleur miste de groenige tint in het lichtgeel van de plaatjes. Met de overduidelijke geur naar versgeplukte appelen en na microscopisch onderzoek bleek het om de sterk bedreigde Appelgeurrussula (*R. torulosa*) te gaan (Fig. 13 – M.O.).

Vorig jaar publiceerde een Duitse russula-specialist een nieuwe soort, *Russula plumbeobrunnea*, waarvan de beschrijving bij Jaap Wisman voor een Aha-erlebnis zorgde, omdat deze soort hem onmiddellijk bekend voorkwam. Hij meende deze op de zeer algemene Berijpte russula (*R. parazurea*) lijkende soort te kennen van Landgoed Oranjewoud bij Heerenveen (Fr.) en vond hem dit jaar ook op het kerkhof van Munnikeburen (Fr.). Deze nieuwe soort verschilt van de Berijpte russula door de gladde, vaak opvallend glanzende hoed waarvan het centrum veelal licht- tot donkerbuin of purperbruin gekleurd kan zijn. Ook zijn er microscopische verschillen, maar die moet Jaap zelf maar een keer in Coolia komen uitleggen.

14

Een bijzonder jaar.indd 6 30-11-2010 17:06:54

Persoonlijke hoogtepunten

Voor de een was dat de vondst van de Spitse wasplaat (*Hygrocybe subglobispora*) op de Oude Schoorlse Zeedijk in Noord-Holland (M.O.), voor de ander (H.H.) was dat de ontdekking van het Stinktolletje (*Sistotrema confluens*) in een gebied rond een oude steenfabriek in Nuenen (Noord-Brabant) waar hij al dertig jaar rondsnuffelt. Voor John Breugelmans was dé vondst van 2010 die van de 'Purperen boleet' (*Boletus rhodopurpureus*) (Fig. 15) in een wegberm in de buurt van Zeist, tweede vondst van Nederland. Voor Yvonne Dijkman staat de Fluwelige wortelzwam (*Xerula pudens*) (Fig. 14) hoog in haar top drie van dit jaar. Hij groeide met vier exemplaren aan de voet van een eik langs de kasteelgracht van Kasteel Heeswijk in Noord-Brabant. Cees Koelewijn komt met de Brokkelzakamaniet (*Amanita submembranacea*), bekend van drie Nederlandse vindplaatsen, waarvan één van vóór 1990, namelijk Roden (Drenthe), woonplaats van Cees. Vlak in de buurt vond hij dit jaar deze amaniet terug op landgoed De Braak bij Paterswolde.

15

16

Hoogtepunten zijn vaak zeldzaamheden. Dat geldt zeker voor het Fors porfierzwammetje (*Pseudobaeospora frieslandica*) (Fig. 16), waarvan Roeland Enzlin ook in Drenthe 4 exemplaren vond. Een formidabel aantal voor een geslacht dat er om bekend staat uiterst spaarzaam te fructificeren. En wat zeldzaamheid betreft, het is de derde vondst ter wereld, jaja, je hebt altijd baas boven baas! Die zeldzaamheid geldt ook voor de *Boletus ripariellus,* de Wijnrode boleet (Fig. 17). Gevonden in Lichtenbelt in een van de vele natte greppels die dit gebied rijk is. Hij is zeer zeldzaam en wegens onvoldoende gegevens (OG) nog niet standaard in het Basisrapport Rode Lijst Paddenstoelen 2008 opgenomen (M.vd.V.). De mooie rode hoed is altijd gebarsten en de paddenstoel is microscopisch te herkennen aan de gestreepte sporen.

Als laatste hoogtepunt noemen we die van Peter-Jan Keizer: *Entoloma callirhodon*, half september gevonden te Soesterberg in de berm van een klein weggetjes tussen struikhei, dophei, pijpenstrootje en hondsviooltje. Wat uiterlijk betreft lijkt hij op de Zwartsneesatijnzwam, maar met dit verschil dat hij in alle delen donkerroze gekleurd is. Deze mooie en opvallende verschijning wordt wel genoemd in de online-verspreidingsatlas, maar nog zonder stip. Die stip is er nu wel, tot vreugde van Peter-Jan.

17

Een bijzonder jaar.indd 7 30-11-2010 17:07:00

18

Moe maar voldaan

We schrijven 20 november en er zijn nog steeds paddenstoelen te vinden, maar – in tegenstelling tot bijvoorbeeld vorig jaar – veel stelt het niet meer voor. Alle zwamvlokken met enige aspiraties zijn ruimschoots aan de beurt geweest, zodat ze het nu wel voor gezien houden, moe maar voldaan. Net als sommige mycologen.

Veel is niet aan bod gekomen. We hebben het nog helemaal niet gehad over Zeeland waar de daar gehouden Binnenlandse Werkweek weer bijzondere vondsten heeft opgeleverd. Vooral de buitenste zeeduinen waren goed, met zeldzaamheden als Helmharpoenzwam (*Hohenbuehelia culmicola*), Helmstropharia (*Psilocybe halophila*) en Veldkaalkopje (*Psilocybe pratensis*). Laatstgenoemde is het meest bijzonder, omdat deze bewoner van primaire duinvalleien nog maar een enkele keer voor Nederland is gemeld.

Misschien vraagt u zich af wat nou voor ons de hoogtepunten van dit seizoen zijn geweest? Ha, eindelijk! Voor mij (A.vdP.) was dat de nog niet eerder uit de bossen bij Nijmegen gemelde Goudhoed (*Phaeolepiota aurea*) (18). En voor mij (R.C.) vormde de vondst van de Ruige ridderzwam (*Tricholoma vaccinum*) in Midden-Limburg zonder meer een hoogtepunt. Met zeven exemplaren groeiden ze in een mosrijke berm naast een twintig jaar oud fijnsparbosje. Het is weer zo'n voorbeeld van een stikstofgevoelige soort die langzaam uit het dal omhoog kruipt. Na eerdere vondsten in Fleveland en Noord-Brabant is dit volgens de verspreidingsatlas de derde vondst van ons land na 1990.

Foto's: 1: *Boletus pinophilus* (M.O.); 2: *Spathularia flavida* (B.O.); 3: *Tyromyces placenta* (P.E.); 4: *Boletus torosus* (J.W.); 5: *Gautieria morchellaeformis* (M.G.); 6: *Inocybe fraudans* (B.T.); 7: *Hypoxylon cohaerens* (D.W.); 8: *Cortinarius malachius* (M.V.); 9: *Psathyrella pennata* (M.O.); 10: *Sphaerosporella hinnulea* (I.W.); 11: *Dennisiodiscus prasinus* (S.H.); 12: *Ramaria subbotrytis* (H.W.); 13: *Russula torulosa* (M.O.); 14: *Xerula pudens* (Y.D.); 15: *Boletus rhodopurpureus* (J.B.); 16: *Pseudobaeospora frieslandica* (R.E.); 17: *Boletus ripariellus* (M.vdV.); 18. *Phaeolepiota aurea* (A.vdP.); 19: *Tricholoma vaccinum* (R.C.).

Met dank aan: A.H.– André Houter; A.v.d.B. – Atte van den Berg; B.O. – Bert Oving; B.T. – Bert Tolsma; C.K. – Cees Koelewijn; D.W. – Dinant Wanningen; G.I. – Gert Immerzeel; H.H. – Henk Huijser; H.L. – Henk Lammers; H.W. – Hermien Wassink; I.W. – Ismael Wind; J.B. – John Breugelmans; J.W. – Jaap Wisman; M.B. – Menno Boomsluiter; M.G. – Martin Gotink; M.O. – Martijn Oud; M.V. – Mirjam Veerkamp; M.vdV. – Marjon van der Vegte; N.B. – Nel Bulthuis; P.E. – Peter Eenshuistra; P.J.K. – Peter-Jan Keizer; R.E. – Roeland Enzlin; R.V. – Robbert Vlagsma; S.H. – Stip Helleman; Y.D. – Yvonne Dijkman. Verder met dank aan Anneke Palthe, Eef Arnolds, Hans Adema, Huib de Kam, en Menno Boomsluiter.

19

Een bijzonder jaar.indd 8 30-11-2010 17:07:05